

Brunfels: Kreuterbuch, 1535, Andorn mânnlin, oder Gotts vergissz.

Andorn mânnlin/
oder Gotts vergissz.

Andorn weiblin.

Andorn mânnlin, oder Gotts vergissz.

Von dem Nammen dipes krauts.

Andorn, würt genennt zû Teütsch Andorn, od Gotts vergissz. Andorn.aup der utsach, das es dyenet zû der kranckheit der kinder genannt Andorn. Uff Kryechisch Prassium, zû Latin Marrubium, von wegen seiner bittere. und d schwartz Andorn zû Latin Balote.

Geschlecht und gestalt.

Dipes kraut findt man zweyerley, weissz, und schwartz.dann also underscheydet es Dioscorides und Plinius, bey den Teütschen gezogen uff dz mânnlin, und das weiblin. Und soll dz mânnlin braun schwartz sein gleich den grosszen hohen Nesselen, mit einem fyereckchten stengel unnd tyeffgespaltenen bletteren. Neben dem ist auch ein andere art, auch mânnlin Andorn genannt, aber mit mynder gespaltenen bletteren.

Weissz, od weiblin Andorn, hat rund bletter, kraupelecht, rauch wie Salbeyen bletter, und bleych, mit einem weisszen fyereckchten stengel. Sein geschmack (cix) [118] bitter. Den spann so hye Leonicus mit dem Plinio, von disem kraut, gib ich den gelerten aup zûtragen.

Andoorn mannetje of God vergeet. (Marrubium vulgare, Ballota nigra)

Van de namen van dit kruid.

Andoorn wordt genoemd in Duits andoorn of Gods vergeet. Andoorn uit de oorzaak dat het dient tot de ziekte der kinderen genoemd andoorn. Op Grieks Prassium, in Latijn Marrubium vanwege zijn bitterheid. En de zwarte andoorn in Latijn Balote.

Geslacht en gestalte.

Dit kruid vindt men tweevormig, wit en zwart. Dan also onderscheidt het Dioscorides en Plinius, bij de Duitsers getrokken op dat mannetje en dat wijfje. En zal dat mannetje bruinzwart zijn gelijk de grote hoge netels met een vierhoekige stengel en diep gespleten bladeren. Naast die is ook een andere aard, ook mannetje andoorn genoemd, echter met mindere gespleten bladeren.

Witte of wijfje andoorn heeft ronde bladeren, gekroesd, ruw zoals salie bladeren en bleker, met een witte vierhoekige stengel. Zijn smaak (cix) [118] bitter. De spanning zo hier Leonicus met Plinius van dit kruid geef ik de geleerden uit te dragen.

Statt seins gewâchþ.

Andorn wechþt allenthalben an den ungebawenen orten, gleich dem wylden Balsam. Der schwartz lyebet die schattechte ôttter hynden den heüþern, und bey den kyrchôffen, und zeünen.

Welches under dysen zweyen geschlechten das besser.

Wiewol der schwartz, oder mânnlin Andorn hoch berûmpt bey den Dioscoride, yedoch so ist diþ mal das weiblin der massen in ein schwanck kommen, das es den mânnlin vortgezogen. Wie dann mit vilen kreüteren gemeynglich geschicht, das etwan ettliche schlechte in einen rûff kommen für ander sond kostliche kreüter als Daubenkropff, und Cardobenedict.

Zeyt zû sammeln.

Zûbtennen, oder zû distillieren, soll es gesammelt werden im ende des Meyen, dürt zû behalten im end des Brachmonats.

Sein Complexion.

Andorn, gleicher weiß wie er im geschmack bitter, also hatt er auch etwas besondere würckungen, uffzûthûn die verstopfft leber und miltz. Auch zû reynigen die brust, und die lung, und bringt den frawen ir zeit. Von uffzen angestrichet, reyniget, und zeitiget. Mag also gedeütet werden, von wegen seiner hytz, ufdem anderen grad, und von wegen seinr trückne uff den dritte. Sein safft mit honig vermischt, macht klar augen.

Wie man den Andorn in sonderheit bereyten soll.

Dipes kraut mag gryen und dürt zû der artzeney gebraucht werden. Dürte, als zû decoctionen, bâderen, und pulver daruþ zû machen. Wenn es noch gryen so soll man safft daraup machen, ist vast dyenstlich zû den augen, oten kranckheiten, und sternutatoria daruþ zû machen.

Krâfft und artzeneyen so Dioscotides dips kraut zûgibt.

Andorn dürte bletter, sampt iren somen, in brunnn wasser gesotten, oder auch das safft darvon, mit honig gemengt, ist gûtt

Plaats van zijn gewas.

Andoorn groeit overal aan de ongebouwde oorden gelijk de wilde balsemmunt. De zwarte houdt van de beschaduwde oorden achter de huizen en bij de kerkhoven en tuinen.

Welke onder deze twee geslachten de betere. Hoewel de zwarte of mannetje andoorn hoog beroemd is bij Dioscorides toch zo is deze maal dat wijfje dermate in een zwang gekomen dat het voor dat mannetje getrokken wordt. Zoals dan met vele kruiden gewoonlijk geschiedt dat wat ettelijke slechte in een roep komen voor andere bijzonder kostelijke kruiden zoals duivenkrop en Cardobenedictus.

Tijd te verzamelen.

Te branden of te distilleren zal het verzameld worden in eind van mei en droog te behouden in eind van juni.

Zijn samengesteldheid.

Andoorn, gelijke wijze zoals het in smaak bitter is alzo heeft er ook wat bijzondere werkingen, open te doen de verstopt lever en milt. Ook te reinigen de borst en de longen en brengt de vrouwen hun tijd. Van buiten aangestroken reinigt en rijpt. Mag alzo aangeduid worden vanwege zijn hitte op de andere graad en vanwege zijn droogte op de derde. Zijn sap met honing vermengt maakt klare ogen.

Hoe men de andoorn apart bereiden zal.

Dit kruid mag groen en droog tot de artsijen gebruikt worden. Droog als tot afkooksels, baden en poeders daaruit te maken. Wanneer het noch groen is dan zal men sap daaruit maken, is erg dienstig tot de ogen, orenziektes en niespoeders daaruit te maken.

Kracht en artsijen zo Dioscorides dit kruid toegeeft.

getruncken denen so do keichen, hûsten, und alte btust geschwâre haben. Wiltu es krefftiger haben, so thûn Jridem Jlliriacam darzû. Welche fraw von irer geburt hâr nit wol gereyniget, deren treibt es ire zeyt, und de and mûter, dz Bürdelin genant. Deþgleichen so ein fraw nit geberen môchte, unnd die geburt nit von statt wolt, oder yemants gyfft gessen hette, oder sunst von einem gyfftigen wurm gebissen, der dtinck dipe decoction. Genante Andorn bletter mit honig gestossen, reynigen die schmutzigen wûsten geschwâre, legent auch den weethûmb der seiten. Jtem der grynd, und andere unsaubere raud, es sey auff dem haubt, oder anderpwo, ein laug daraup gemacht, und das haubt damit gewaschen. Wûrm zûvertreiben, so nim Andorn, wermût, und feigbonen gleich vil, seûd es in mette mit wein, und lege es über den bauch ein mal oder drey. Zu aller herrtigkeit stossz Andorn mit schmâr, und lege es darüber, es heylet. Were sich mûde hat gangen, od über (o iij) (cx) [119] arbeytet, und mûde wer, der nem den safft von diþem kraut, vermengt mit roþenôl, streich sich damit, er genyþt. Andorn ist auch ein sunderlich artzeney für die wûrm in den oten, für wasszersûcht, für die harnwinde, unnd das krymmen, Colicam genant. Die feygblatter darmit gewaschen, unnd darnach des pulvers mit honig vermengt darüber gelegt, heylet sye. Columella spricht, das Andorn wein im herbst bereyt mit sûssem most, sey d allerkostlichst wein alle ynnerliche glyder zû reynigen unnd offen zûhalten.	Andoorn droge bladeren samen met zijn zaden in bronwater gekookt of ook dat sap daarvan met honing gemengd is goed gedronken diegenen zo daar kuchen, hoesten en oude borstzweren hebben. Wil u het krachtiger hebben zo doe Iridem Illiriacam daartoe. Welke vrouw vanuit haar geboorte niet goed gereinigd is die drijft het haar tijd en de andere moeder, de nageboorte genoemd. Desgelijks zo een vrouw niet baren mag en de geboorte niet van plaats wil of iemand gift gegeten heeft of verder van een giftige worm gebeten die drinkt dit afkooksel. Genoemde andoorn bladeren met honing gestoten reinigt de smerige woeste zweren, legt ook de pijn der zijde. Item, de schurft en andere onzuivere ruigte, het is op het hoofd of ergens anders, een loog daaruit gemaakt en dat hoofd daarmee gewassen. Wormen te verdrijven zo neem andoorn, alsem en lupinen gelijk veel, ziet het in met wijn en leg het over de buik eenmaal of drie. Tot aller hardigheid, stoot andoorn met smeer en leg het daarover, het heelt. Wie zich moe heeft gegaan of overwerkt (o iij) (cx) [119] en moe wordt die neemt het sap van dit kruid vermengt met rozenolie en bestrijk zich daarmee, hij geneest. Andoorn is ook een bijzondere artsenij voor de wormen in de oren, voor waterzucht, voor de plaswinde en dat koliek, Colicam genoemd. De aambeien daarmee gewassen en daarna dat poeder met honing vermengt daarover gelegd heelt ze. Columnella spreekt dat andoornwijn in herfst bereidt met zoete most is de allerkostelijkste wijn alle innerlijke leden te reinigen en open te houden.
---	---

Fuchs;

Van witte andoorn. Kapittel 225. (Marrubium vulgare)

Namen.

Witte andoorn wordt van ettelijke genoemd marobel en God vergeet. Op Grieks Prasion, in Latijn Marrubium, in de apotheken Prassium. Ettelijke der Duitsers heten zulk kruid andoorn dat wijffe.

Gestalte.

Andoorn is een heester met vele takken die van een wortel ontspringen. Zijn stengels zijn vierkantig, wit en harig. De bladeren wat rond, schier naar de gestalte de duimvinger gelijk, bleekgroen, harig, rondachtig en aan smaak bitter. De bloemen wit in stekelachtige huisjes ringsom de stengel, de ene gezet over de andere, naar de gestalte een Enspin gelijk. Na afvallen der bloemen vindt men ronde en ruwe zaden in deze huisjes. De wortel is zwart met vele aanhangende vezels.

Zijn groeiplaats.

Witte andoorn groeit graag op ongebouwde oorden naast de muren, tuinen en oude hofplaatsen. [584, 585]

Tijd.

Marobel bloeit in juli in welke tijd ook het zaad gevonden wordt.

De natuur en samengesteldheid.

Witte andoorn is warm in andere graad volkomen en droog in derde.

De kracht en werking.

De bladeren van witte andoorn met de zaden in water gekookt en gedronken is goed diegenen zo zwaar ademen, de hoest en de duizeligheid hebben. Desgelijks doet ook dat sap uit de groene bladeren gedrukt, met honing vermengt en als een likkepot ingenomen. Met droog vioolkruid vermengt drijven ze uit de grove vochten zo zich om de borst verzameld hebben. De bladeren in wijn gekookt en gedronken openen de verstopte lever en milt. Brengen de vrouwen hun ziekte en drijven de nageboorte. Ze zijn goed de vrouwen zo zwaar baren, diegenen zo van de adder gebeten zijn of gif gedronken hebben. Doch schaden ze de verwonde blaas en de nieren. Gelijke werking heeft ook het sap van de bladeren. De bladeren met honing opgelegd reinigt de oude en onreine schaden, de zweren der nagels en verhoeden dat de zweren niet om zich vreten. Ze verzachten de smarten der zijde, opgelegd. Dat sap met honing aangestroken maakt klare ogen. In de oren gedaan legt het de smarten van diezelfde. De bladeren met de zaden en hennenvet vermengt en opgelegd verteren de krop. Gedachte bladeren gedord en met azijn vermengt zuiveren en helen de chronische huiduitslag. In summa, witte andoorn zuivert, reinigt en verteert.

Van zwarte andoorn. Kapittel 56. (Ballota nigra)

Namen.

De zwarte andoorn die alzo vanwege zijn zwarte stengels en bladeren genoemd is noemt men soms andoorn dat wijffe. Bij de Grieken wordt het Ballote genoemd, in Latijn echter Marrubium nigrum, Marrubiastrum en Prasium foetidum vanwege zijn sterke en stinkende reuk.

Gestalte.

De zwarte andoorn heeft een vierkantige stengel, zwart en harig. De bladeren zijn de malrove zeer gelijk en vooral zo ze als eerste voort komen, doch groter, meer gekerfd en wat rond, harig en apart van elkaar gezet, een sterke reuk. De bloemen staan om de stengels ringsom als een rad, aan de verf purperbruin.

Zijn groeiplaats.

Dit kruid groeit bij de wegen, oude gebouwen, tuinen, kerkhoven en andere ongebouwde oorden.

Tijd.

Bloeit in eind van juni en in aanvang van juli.

De natuur en samengesteldheid.

Zwarte andoorn is warm in andere graad volkomen en droog in derde.

De kracht en werking.

De bladeren groen gestoten en opgelegd zijn goed diegene zo van een woedende hond gebeten worden. Zo men ze echter in een hete as droogt en alsdan met honing vermengt helen ze de onreine zweren. De loog waarin zwarte andoorn gekookt is, is nuttig de schurftige uitgeslagen koppen, daarmee gewassen.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl> en : <http://www.volkoomen.nl/>